

քարացած ալիքներու պէս, ծովաժայռերուն կողմն ի վար սեւ վիհերը, կապտոտ երկնքին անհունութիւնը, լոյսին սաստիկ փայլը, անգունգնեւորուն խորութիւնը զինքը կը վրդովէին. եւ թաղծութիւն մը զինքը կը պատէր ի տես անասպառն, որ իր գետիններուն յեղաշրջութիւններովը՝ կործանած ամփոփաւորներ ու պալատներ կը ձեւացնէ։ Տաք հովը, ծծումբի հոտին հետ, կը բերէր կարծես արտաշնչութիւն ծանր ջուրերուն տակ արիւնքէն ցած թաղուած անիծեալ քաղաքներուն։ Անմահ բարկութեան մը այդ նշանները զինքը կը սարսափեցնէին, եւ կը մընար՝ երկու արմուկը խաղաւթներ վրայ, աչքերը սեւեռած եւ քունքերը ձեռքերուն մէջ։ Մէկը դպաւ իրեն։ Ետին դարձաւ։ Հերովդիան էր։

(Շարունակելի)

ԿԻՒՍԹԱՎ ՖԼՈՊԻՌ



* * *

Օրերը կը հոսին մութ անհունն ի վար. իրերը կը դառնան անվախճանաբար. ու տիեզերքին մէջ որ կը յորանջէ, Կեանքն ու Մահն յաւիտեան կը պազնեն իրար։

Երգ մըն է տարաբնուած որ յանկերգ չունի. Մեծ առկախ տունն առանց ծածքի ու սխւնի. Եւ էութիւնն համակ՝ շարժումէն յոգնած՝ Աչք մըն է մըշտաբաց՝ միշտ կարօտ քունի։

Ունային ծոցին մէջ Փոշին կը պարէ. Ոգի մը խեղազար՝ Պարը կը վարէ. Ու հեւ ի հեւ Պարին մէջէն, յաւիտեան, Կը սուլէ Ձանձրոյթին հովը կապարէ։

ՏԵՐՎԻՇ



ՀԱՅՈՒՆ ԶԻՂԵՐԸ

P.

Հայը ուրեմն, այս կամ այն պատճառով, իր ջիգերը ունի Բայց սակից պէտք չէ հետեւցնել թէ Հայերը ամբողջութեամբ ջլախաւորներ են, Գիտական խոշոր սխալ մը ըրած կ'ըլլա՞ք, պըն-

դելով թէ ամբողջ հայութիւնը ջլախաւոր է։ Հոս պէտք է գնել որով սահման մը ջլախաւորներուն, որոնք հիւանդներ են, ու ջլախաներուն մէջ որոնք միմիայն իրենց մասնաւոր նկարագիրը ունին, առանց ներկայացնելու այն պակասները, որոնք նշաններն են ջլախին տկարութեանց։

Կան աննշտ, եւ բաւական մեծ թուով, մեր մէջ, ինչպէս ուրիշ ազգերու մէջ, հիւանդներ ալ, կատարեալ ջլախաւորներ ալ։ Բայց հոս անոնց վրայ չպիտի խօսիմ. չպիտի ըսեմ թէ անոնք ի՞նչ տարտամ ցաւերով կը տանջուին, թէ անոնց հոգին ի՞նչ մութ մթնոլորտներու տակ կը չնչէ, թէ որոնք են անոնց բանականութեան սահմանափակ չըմանակները։ Անոնց հոգեբանութիւնը բժիշկը միայն պէտք է ուսումնասիրէ։ Բժիշկը միայն ճանչնալու է ջլախաւորին ցաւերուն ընդարձակութիւնը, գիտնալու է անոնց մտածմունքներուն, մտատանջութիւններուն խորունկութիւնը։ Շատ գէշ, յոյժ ու վտանգաւոր դոքս մը ըրած կ'ըլլամ հիւանդ հոգիներու արտաբանութիւնը պարզելով, ջլախաւորներու տրտունջները հրապարակելով։ Ձեռմ գնահատիք երեւք այն բժիշկները որոնք ծոցովը զգային թերթներու, դրական անդէսներու մէջ ջլախաւորները կը նկարագրեն իրենց մասնաւորաբանութիւններով։

Ջլախաւորները, հիւանդութեան առջի օրերուն, բժիշկներէն դժգոհ, բժշկական գրքերու մէջ կը փնտռեն իրենց ցաւերուն պատճառները, անպագ կարագողներ են բժշկական յօդուածներու։ Վնասը մեծ չպիտի ըլլար եթէ կարգաւով դոհանային։ Բայց անոնց յոգնած միտքը, տկար երեւակայութիւնը անմիջապէս կ'իւրացնեն կարգացում կամ իմացում նշանները։

Ի՞նչ է սակայն ջլախը, այն հիւանդութիւնը որ կը ճարակի ամէն երկրի մէջ, ամէն քաղաքակրթեալ ազգերու մէջ, ի՞նչ են ջլախաւորութիւնը։ «Ախտաբանական պայմաններ, կ'ըսէ Աքընֆելտ, առանց ջերմի, որոնց մէջ միմիայն մտաւորական, զգայական ու յուզումնական փոփոխութիւններ կը նշանաւորին. այստաբանական պայմաններ որոնք սա կրկին հանգամանքները կը ներկայացնեն, այսինքն առանց գնահատելի որ եւ է ներքին հիւանդութեան՝ կը կազմակերպուին, ու իրենց ետեւէն ներքին դործարաններուն վրայ որ եւ է հետք չեն ձգեր։» Ուրիշ է, Պրոշեն, կ'ըսէ թէ «Ամենքն ալ միմիայն ջլախին պաշտօններու խանգարման արդիւնք են, եւ որ եւ է ներքին ու մարդակազ-

մական անտառու մէջ չեն արտադրուիր : »

Ջլախոր ուրեմն, ներքին ու որ եւ է գործարանական հիւանդութեան հետ կապ չունի . ոչ անոնց արդիւնքն է եւ ոչ ալ անոնց պատճառ : Քանի ջլդայիներն խորունկ հերպով հիւանդ իր նկատման ինքզինքնին, հակառակ իրենց բժիշկին ըսածներուն, սրտի, թոքի հիւանդութիւններ ունենալ կը կարծեն ու պարզապէս ջլախաւորներ են :

Ջլախոր, սակայն, պարզ ու առանձին հիւանդութիւն մը չէ, իր մասնաւոր նկարագիրը չունի . ամեն մարդ իր մտաւորական ու ջլդային հարստութեան, իր ժառանգական տրամադրութեանց, սովորութեանց ու հիւանդութեանց համեմատ կը լինէ ու կը պատկերացնէ իր անտրը Ջլախոր մը չկայ, ջլախաւոր կան : Ջլախաներ չկան, ջլախաւորներ կան : Բայց անոնց նկարագրութիւնը չպիտի ընեմ՝ ըսի : Անոնք հիւանդներ են . մենք առողջներով պէտք է դրազինք : Հայոց շիդերուն ու անոնց ցաւերուն վրայ պիտի խօսեմ հոս :

Ու ցաւերուն ամենէն տխուրին, ամենէն բանաստեղծականին վրայ նախ, հողին ցաւին (mal du pays), որուն կ'ըսենք մենք՝ պանդուխտի ցաւը : Պանդուխտին ցաւը, ցաւերուն էն սուրը, ոչ միայն հայուն շիդերուն արդիւնքն է, այլ գրեթէ բոլոր տառապող ազգերու, գրեթէ ժողովուրդներու արտին ցաւը : Իրեն հացը գտնելու համար կ'երթայ Հայը բախտին ետեւէն, հետեւ հողէն ուր ծնաւ, ուր սիրցաւ Սիրտը հալումաշի մէջ, միտքը ու երեւակայութիւնը հոն՝ երկիրը ձգած, կը տանջուի : Ի՞նչ տխրութիւն, ի՞նչ արցունքներ պանդուխտին երգին ու ձայնին մէջ, որ իրիկուան մութին, խոնջիւղալ ու երազախոս կ'երգէ մարած ձայնով մը, ու այն խոշոր մարդուն աչքերէն կը կաթկթին տաք արցունքները :

Կէս կրթուած ժողովուրդները ընդհանրապէս այս ցաւէն կը բռնուին, բայց գլխաւորաբար, լեռներու եւ բնութեան ծոցը արդող ազգերը, զիւղացիները, որոնց մտքին մէջ պայծառ գոյներով կը մնան գիւղին պատկերները, որոնք մշատակներով միայն կ'ապրին ու վերադարձի յոյսով միայն կը կապուորուին :

Շատ հին ժամանակներէ ի վեր ճանչցուած է պանդուխտին ցաւը՝ ազգերուն մէջ, Բանակներու մէջ գլխաւորաբար շատ ճարակուած էր, ուր երիտասարդ լեռնականները՝ իրենց ծննդավայրէն հեռու՝ չկարենալով համակերպիլ զին-

ուորական կարգապահութեան, դատալիք կ'ըլլային : Հին Թրանսայի զուիցերիական բանակներուն մէջ արգելուած էին լեռնական երգերը, որոնք միշտ կ'արծարծէին խեղճ լեռնայիներուն արտին ցաւը :

Հոս ալ, այս կարտօսին մէջ՝ նմանապէս պէտք է փնտրել Հայոց շիդերը, որոնք մասնաւոր հոգեբանութիւն մը կուտան, սիրով, բանաստեղծութեամբ ու տխրութեամբ լեցուն, որովհետեւ Հայոց շիդերուն առաջին արդիւնքն եղած է ցեղին նկարագրին տալ մշտամաղձոտութիւն մը : Հայերը մեծամասնութեամբ մեղամաղձոտներ են, ու այս բառը պէտք է հասկնալ ոչ թէ իր հիւանդ նշանակութեամբ այլ Քանիդի տուած բացատրութեամբ :

Մեղամաղձոտը արդարեւ իր շուրջը դառուած ամէն բանի մեծ կարեւորութիւն կուտայ . ամէն բանի մէջ, ամէն խնդրի ետեւ առաջին գոտաբութիւններ կը տեսնէ, ու է՛ն առաջ պղծ խոչնդոտներ կը տեսնէ, գործին գէշ կողմերը . յոռետես մըն է . չնչին բաներու սեղանը կը հատուցնէ . բայց խորհող մըն է, երկայն խորհող մը, տրամաբանող մը . անցեալէն աւելի ապագայով կը դրազիլ Յատկութիւններ են ասոնք, ձգտում ար խոնհի ու գոյշը ըլլալով, արդիւնքը ցեղին շիդերուն, բայց ամէն մտատանջութեան պէս յոգնութիւն կը պատճառեն ուղեղին Քանիդ կ'աւելցնէ թէ մեղամաղձոտները ընդհանրապէս մաքրանք չեն : Հայոց համար՝ թերեւս աւելի ճիշդ կ'ըլլայ ըսել թէ հայաւաճի չեն . մենք չենք աւանդ մարդը, ընդհակառակը . բայց զիրար շատ չենք սիրիլ՝ կարծեմ . Ու այս տխուր ճշմարտութիւնը շատ անգամ ցաւալի առիթը ունեցած ենք հաստատուելու :

Մեղամաղձոտներէն դատ, կան Հայոց մէջ բարկացողներն ալ, ու կրնամ ըսել բաւական պատկանելի բանակ մը կը կազմեն ասոնք . Յարգի բոցի պէս կը բռնկին ու կը մարին . շուտով կ'անուշանան ու բիրիւններուն յոժարակամութիւնը տեսնելով, իրենց գործունէութիւնը առնական կ'երեւալ, սակայն շուտով կ'ալլատներ, բաներ մը ընել կ'ուզեն ու չեն յարատուելու : Անոնք են գլխաւորաբար որ մեր ազգային գործերուն մէջ կը տեսնենք, անոնք են որ ազգը ձեռքի մէջ դարձուածքով մը ազատուելու ճարպիկութիւնը ցոյց տալ կ'ուզեն, առանց ունենալու սակայն մեղամաղձոտներուն խորհելու կարողութիւնը, արամաբանելու ուժը : Անոնք են նմանապէս որ մեր բոլոր ազգային ժողովներուն մէջ կ'ուրի կը մտնեն, իրենց բարկութեան

ձեռքը խաղալիք։ Անոնցմէ իւրաքանչիւրը մասնաւոր տրամադրութիւններ, յատկութիւններ կրնայ ունենալ, բայց գրեթէ մեծամասնութեամբ՝ բարկացողները՝ փառասիրտներ են. եսը իրենց մէջ, ամէն բանէ վեր է, իրենց կտրուելուն, բարկութեանց մեծագոյն մասը եսին շուրջը կը դառնայ։ Շահը կը սիրեն, առանց ցոյց տալու. գիրենք շողորմորոշներուն ականջ կը կախնեն։

Փոքրամասնութիւն մըն ալ կայ Հայոց մէջ, է՛ն անձնասէրները ասոնք. ուրախ, զուարթ, անհոգ, ու առանց մեծ յոյսերու մարդեր։ Առաջին վայրկեանին ամէն տեսանքներուն մեծ կարեւորութիւն կուտան, բայց շուտով կը մոռնան, որովհետեւ երկայն չեն խորհրդալի կը խոստանան, բայց կը մոռնան։ Միշտ զբաղեալ կ'երեսան, բայց աշխատութենէ կը քաշուին, որովհետեւ կը յոգնին։ Իրենց գեղը մեր ազգային գործերուն մէջ չառն անշան է, որովհետեւ մեծ ծախսներ են եւ անոնց կարեւորութիւն տուողները շատ չեն։

Այսպէս՝ Հայոց ջիղերը երկու գլխաւոր նկարագիրներ տուած են ազգին եւ ծնունդ տուած են մեր երկու մեծ թիրութիւններուն։ Մեկը՝ մազձառները՝ որոնք իրենց խռովեալ հոգիով, մտաւորաբար զազափարներով մեր գործերուն մէջ դանդաղութիւն մտցուցած են, որուն արդեւնքը եղած է առիթներէն օգուտ քաղել չհամարձակիլ. բարկախիտները՝ որոնք առանց խորհելու, առանց երկայն բարակ քննելու, ու հեռաւոր արդիւնքներուն վրայ տրամաբանելու՝ գործի մէջ ինկած են իրենց տաք գլուխով։

Այս ընդհանուր նկարագիրներէն յետոյ, վերջացնեմ մեր ջլայրներուն շարքը մէկ զանի խօսք ըսելով տեսակ մը այլասերեալներու վրայ, որոնք մեր մէջ ալ կան ինչպէս ամէն ազգի մէջ եւ որոնք «բարձր այլասերեալներ» կը կոչուին։ Առանձին տեղ մը ունին ասոնք ազգի մը մէջ. ապրելու եւ ըլլալու տարրեր ու անձնական ձեւեր։ Անոնց ջրով միտքը մշակուած է, ուղիղը ունի պէտքը եղած նիւթերը կառարեալ մարդ մը կազմելու։ Բայց ուղիղին իւրաքանչիւր մասերը հաւասարապէս չեն զարգացած, խոռոչներ կան մտաւորական ու բարոյական կեանքին, մտածելու ու գործելու եղանակին մէջ։ Մտաւորական ամենաբարձր կարողութեանց ջրով զարմանալի պակասներ ունին, Բայց չառն անգամ այդ ուղիղներն են որ հանձարներ կ'արտայայտեն, այդ ծուռ մտքերն են որ յանախ ուղիղ ճամբաներ կը ցուցնեն սովորական մահականացուներուն։

9.

Մեր ջիղերուն պատճառները, նշանները քննելէ յետոյ, պէտք է դարմաններուն վրայ ալ խորհիլ։ Անշուշտ չի քաւեր ըսել թէ Հայերը ջլային են. անոնց գրգռուած ջիղերը հանդարտեցնելու միջոցը պէտք է ցուցնել։

Յեղի մը ջիղերուն տկարութեան դարմանում կարեւոր ու շատ ընդարձակ գլուխ մըն է, բայց պիտի բաւականանամ լայն գիծերու մէջ ցուցնելով ջլային դրութեան առողջապահութիւնը։

Պատկերներով պէտք է զբաղիլ նախ, անոնց ֆիզիքական եւ բարոյական ինիցիւր պարզել է՛ն տաալ։ Բայց հոս հարցում մը կայ որու պատասխանած են մարդիկ դարերէ ի վայ իրենց քաղաքակրթութեան ու սկզբունքներուն համամաստ։ Կրթութիւնը կարող է ժառանգական ու ծննդական պակասները լեցնել։ Արեւելին մէջ եղած գէշութիւնը կարելի է՝ կրթութեամբ բարելոյեմք։ Գիտէք թէ անցեալ դարուն ինչ կարեւորութիւն կուտային կրթութեանը Հելլենիզմը կը հարցնէր իսկ թէ կարելի չէ՞ տաղանդ տալ՝ կրթութեամբ՝ տխրեղ մտքերու, բարոյական ու առաքինութիւն՝ մեղկ ու տխուր հոգիներու։

Ուրիշները կը խորհին Հերպերթ Սթենսլիի պէս, թէ կրթութիւնը անկարող է ուղեղէն գէշ խոռոքը հանելու, թէ մարդու բարոյական ճակատագիրը դրոյմուած է սաղմնային հոգիին մէջ, թէ մարդ կը ծնի ջլային կամ հանդարտ, խնդկամ խելացի։ Հիւանդութիւնը՝ այսպէս, մտաւորական անկումները, ընտանիքէ ընտանիք կ'անցնին, ու կ'արտայայտեն ընտանիքային հազար աղքատութիւնները որոնց ջլախտաւորում անուշը կուտանք. ու կուգայ օր մը, կը խորհին այս ծայրահեղ հոգեբանները, որ ա՛լ ցեղը կը հասնի, անկարող այլ եւս արտադրելու։

Չարիքացանցալ ընդհանրացումն է ասիկա մասնաւոր ճշմարտութեան մը. կան արդարեւ ընտանիքներ, ուր ջլային հիւանդութիւնք, մտաւորական խանգարումները կ'անցնին դաւաճեցողութեան։ Բայց ճամբ ծայրահեղութեանց մէջնէն պէտք է ուղիղ ճամբայ մը գտնել իրողութեանց վրայ չափուած։

Կրթութիւնը, երբ կարելի ըլլայ ժամանակին ու մթնոթով գործադրել, կրնայ նոյն իսկ ջլախտացեալ ծնողաց զաւակներուն վրայ ալ շատ լաւ ու կենսաբար ազդեցութիւն մը ունենալ, կրնայ աղատել ջլախտացեալներ մտային

խանգարումներէ, կեցընել ժառանգական մղումը, տալով անհատին անձնական բնաւորութիւն մը ու սովորութիւններ, ընտանեկաններէս տեղը ։

Պայլէ իր վերջին գիրքին մէջ ժառանգական տրամադրութիւններ ունեցող տղայոց կըրթութեան պէտքը պարզելով կ'ըսէ թէ այդ մարդանքը նպատակ ունենալու է՝ 1. անհատին բոլոր կարողութիւններուն համարախոսութեամբ զարգացումը, զլիստ որաբար իւրաքանչիւրին մասնաւոր կարողութիւնները, բայց առանց ընդհանուր կազմութեան հատաստութիւնը կորստընելու ։ 2. ընտելնել ընել ժառանգական հակումները որոնք կրնան բարոյական ու ֆիզիքական համաձայնութիւնը խանգարել ։ 3. զօրացնել հոգիին կորովը ու ջղային գրութեան դիմադրելու ընտանական կարողութիւնը ։

Առողջ ու կանոնաւոր կրթութիւն մը պէտք է ոչ միայն բարոյականով զբաղել այլ ֆիզիքականով ալ ։ Ֆիզիքական առողջութիւնը հիմն է մտաւորական առողջութեան, առաջին քայլն է զոր առնել տալու է պզտիկ տղան ։ Ու յետոյ պէտք է, բարոյական կրթութեամբ, խնամել հոգին, խոռոչաւոր ուղեղին պակասները լեցնել, տկար ու յուզեալ ջիղերուն ուժ, եռանդ տալ ։

* * *

« Հին ժամանակները, կ'ըսէ Սքենսէր, երբ պատերազմը ընկերական գործունէութեան առաջին տեղը կը բռնէր, մարմնական կորովը կրթութեան է՛ն զլիստ որ նպատակն էր ։ հոգ չէին տաներ մտաւորական կրթութեան, կ'արհամարհէին իսկ զայն ։ Այսօր որ կեանքի յաջողութիւնը խելքի կարողութիւնէ կախում ունի, կրթութիւնը միմիայն մտաւորական է ու կը մոռնան մարմինը ։ »

Մեզի շատ մէկ յարմարի Սքենսէրի ըսածը ։ Քաղաքներու մէջ ապրող Հայերը մարմնական կրթութեամբ երեքք չեն զբաղիր 'Դպրոցը' չաբար մէկ անգամ մարմնամարզի համալսոտ դասէ մը յետոյ կը մտոցուի մարմնակն կրթութիւնը յետոյ աշխարհի մէջ ընդհանրապէս զանց կ'առնենք մարմնական մարզանքը ։ Ոչ միայն ջղային ծնողաց զուակները պէտք է մարմնական կըրթութիւն առնեն, այլ նոյն իսկ առողջ պզտիկներն ալ ։ 1887ին Բժշկական Ակադեմիոյ մէջ տղայոց կրթութեան վրայ եղած բանախօսութիւններու զլիստ որ եղարկայութիւնն էր մարմնական կրթութիւնը տարածել, տղանքները անհպատեալ ու անպատեալ աճին օր մարմնական

մարզանքներու վարժեցնել ։ Բոլոր մարմնամարզները ներելի են, սակայն պէտք չէ որ մը մտաւորական յոգնութիւն պատճառեն, ինչպէս ձեռքի գէնքերով, փայտով մարզանքները, որոնք ինչպէս կը բացատրէ ու կը հաստատէ Լաւրանտ, ջղային գրութիւնը կը յոգնեցնեն աւելի քան մկանունքը ։ Բաց օդի պէտք է կատարուի մարզանքները, հաճոյք ու զուարթութիւն պատճառեն ու շատ չյոգնեցնեն ։

Բաց օդի՝ ըսի, նկատելով թէ այդ օդը գիւղերու մաքուր օդն է, անքիժ ու կոյս՝ միջրոպաներու նոդկայի ներկայութենէն ։ Քաղաքներու առտոտ օդը ոչ միայն ֆիզիքապէս, այլ եւ բարոյապէս պատճառ կ'ըլլայ պզտիկներու ուղեղին շարունակական գրգռութեան ։

« Գիւղը, կ'ըսէ Մօպիւս, տղայաց զբախտն է, բայց շատեր զրկուած են անկէ ։ » Գիւղերը ապրող Հայերուն տղանքները այդ զբախտը կը մեծնան ։ Քաղաքներու մէջ բնակողները պէտք է իրենց զուակները գոնէ կեդրոններէ հեռու, հանդարտ թաղերու մէջ, լայն կապոյտ երկինքի որ տակ գտնուող դպրոցներ դրկին ։

Մեր պզտիկները ունին նոյնպէս իրենց հիւանդութիւնները, որ արգելք կ'ըլլան անոնց կանոնաւոր աճումին, ու պատճառ կազմուածքին տըկարացման ու ապագայ ջղացաւերու ։ Մտքովիոյ մէջ կատարուած վերջին բժշկական Համաժողովին, տղայոց ստամոքսի խանգարումները զլիստ որ նկատուին մէկն էր ։ Տը. Լը Ժանսար, գիտուն տեղեկաբերը կը հաւատայ թէ կարծւածէն աւելի պզտիկ հիւանդներ կան դպրոցներու մէջ որոնք՝ կը տանջուին իրենց ստամոքսէն ։ Եւրոպական դպրոցներու մէջ կատարուած յատաշրջիմութիւնները, առողջապահական պայմանները արգելք չեն ըլլար ուրեմն ստամոքսի եւ ընդհանուր կազմութեան տկարութեանը ։ Ինչ պէտք է խորհինք մեր տղայաց վրայ որոնք Արեւելքի քաղաքներու մէջ կէս առողջապահիկ դպրոցներու մէջ կը զարգանան ։

Եւրոպա ապրող Հայերու զուակներն ալ գեթ չեն ստամոքսի անհամապատկերութիւններէ ու ջղային տկարութիւններէ ։ Անոնց քով ուրիշ պատճառներ պէտք է փնտռել. զլիստ որաբար՝ մտաւորական յոգնութեան եւ մարմնամարզի պակասութեան հետ, կ'ըսէ Բրօֆ. Քօլալէմսքի, չափազանց մտակարարութիւնը, Ուրիշ բժշկիկներ ալ կը խրատեն քիչ միւս տալ տղայոց ։ Էէվէն կ'ընդունի՝ շատերու հետ՝ թէ տղայոց կամ չափահասներու ջղային տկարութեանց ունեցած տրամադրութիւնը միսին վերադարձու է ։ Շա-

բախը շորս անգամ միայն կարմիր միս տուէ՛ք տղայոց , կ'աղաղակէ : Բրօֆ. Պուշար կը փափաքի որ ամէն բժիշկ ժողովրդին հասկննէ միս ուտելու չափազանցութեան գէշութիւնը :

Ֆիզիքական կրթութեան մէջ կը տանէ նմանապէս մարմնեայ մաքրութիւնը ու գլխաւորաբար պաղ ջուրով լողանքը : Մովու մօտերը բնակողները պէտք է զգուշանան ամառուան տաքերէն ծովու բազմիքը առնելու , եթէ որ եւ է արդիւք չկայ Պաղ ջուրին աղեցցութիւնը ընդհանուր ջրային դրութեան ու առողջութեան վրայ ծանօթ է ամենուս . բայց այդ գիտնալը չի բաւեր , գործադրելու է . պաղ ջուրով լողանք , սպունգով սրբուիլ , տուշ , բաշնիք , եւն . գործածելու ենք ամենքս ալ եթէ կ'ուզենք ջիւղերնիս զօրացնել :

Ֆիզիքական խնամքներուն համաձայն պէտք է ըլլայ տղու մը բարոյական կրթութիւնը . Բայց մանկավարժական սկզբունքներու մէջ չմտնելու համար , համառօտ կերպով կը յիշեմ միայն այն ժամերը որոնք պէտք է ծնողաց ու չաղութիւնը մասնաւորապէս գրասեն :

Տղայից բարոյական կրթութիւնը շատ կարեւոր է . բայց զգաղաքար մինչեւ այսօր մեր մէջ , գլխաւորապէս Տանկահայոց մէջ , երեսի վրայ ձգուած է . եւ սակայն կրթութեան հնորհիւ է որ տղան պիտի կրնայ ունենալ բարոյական պէտք եղած յատկութիւնները , պահելու համար կեանքին համբաշխութիւնը , այսինքն դիմադրելու կեանքի կռուին , բարոյական ու հոգեկան ցաւերուն . ան միայն կրնայ տալ ուժը , կամքը , ինքնաճանաչութիւնը , ճիշդ գատողութիւնը իրերու եւ գործերու . անով միայն ջիւղերը կը յաղթուին ու ետ կը զօրանայ :

Այս կրթութիւնը պէտք է պզտիկ հասակէն սկսի . այդ տարիքին միայն կարելի է տղուն թարմ հոգիին մէջ սերմանել բարոյականի սկզբունքները . Բարոյական կրթութիւնը , կ'ըսէ Պալլէ , պէտք է նպատակ ունենայ համոզել տղան թէ կարող է բարիին ու անկարող չարին , կարենալու համար տալ իրեն լաւը ընելու ուժը , ո զէջը գործելու անկարողութիւնը . հաւատացնել իրեն թէ ուժով կամք մը ունի , թէ իր անմին տէրն է , իրեն հաղորդելու համար կորովը , ու յետոյ , ուղելու , ինքզինքին հրամայելու սովորութիւնը :

* * *

Ու հիմա անցնիմ մեծերուն ,

Հալերը , ո'ր երկրի մէջ ալ որ ըլլան , ինչ քաղաքակրթութեան տակ որ ապրին , պէտք է յիշեն թէ ջրայիններ են , ու ջրիդրուն էն զօրաւոր թոյրը ալբոյն է . Կը կրկնեմ ալբոյն դէմ ըսածս . որովհետեւ պիտի գտնուին ձեր քով , ձեր յուրը , ուրիշներ , որոնք չափազանցութիւն մը պիտի տեսնեն ալբոյն դէմ մղած պայքարին մէջ . ու մարդիկ միշտ իրենց պակասները շողոքորոտողներուն կը հաւատան : Տեսայ Յրանաացիներուն վրայ , տեսայ Հայոց վրայ , տեսայ ամենուն վրայ ալբոյնը ըրած կոտորածները , սոսկալի անբուժները , եւ չեմ կրնար ռճրագործ լռութեան մը մէջ պահել ոչ թէ համոզումս , այլ ճշմարտութիւնը , Ալբոյնամոլութեան վրայ չէ խօսքս ; հիւանդութիւն մըն է ան . ալբոյն , նոյն իսկ քիչ քանակութեամբ առնուած ալբոյնի դէմ է կռիւս , որովհետեւ ճիշդ հոտ է սխալը , Ալբոյնամոլութեան ինչ պզգալի հիւանդութիւն ըլլալը ամէն մարդ գիտէ : Բայց չատեր կը կարծեն թէ ալբոյն , քիչ քանակութեամբ , օգտակար է : Որո՛ւ . եւ այդ քիչը ո՛ր կը հասնի Ո՛վ տուաւ այս հարցուններուն պատասխան : Մարդուն , առողջին , հակառակ ձեռք պատմութեանը , ինչ չափով որ ալ ըլլայ , ալբոյն փնասակար է . Դեղ մըն է ան , ու ամէն դեղերու պէս մեծ զգուշութեամբ գործածուելու է :

Մեր հոգեկան խնամքներուն վրայ ալ կ'ուզեմ երկու բառ ըսել : Մարմնը խնամելով հոգին չմոռնալ , առաջինն առողջապահութիւնը չի բաւեր վերջինին առաջ համար երկրորդն առողջարարութիւնը մը :

Պէտք է մեր կրքերը զսպենք նախ , տալով մտքին , կանուխէն , ազնիւ մտածումներ , առողջ նկատողութիւններ , որպէս զի կրքերը չտիրեն մեր ուղեղին մէջ :

Ետեւ գլխաւորաբար մեր ջրային նկարագրերը պէտք է կրթենք , բարեփոխենք , Գտնուելու ենք մեր մէջը բաւական ուժ , բաւական կամք՝ դիմադրելու մեր յոգնած ջրիդրուն , մեր ունակութեանց , Բարոյական խրատներ չեն տանք , հոգեբանութիւնն է տկար ցեղերուն , ուրուն ուժին պէտք է համոզուինք ու անկէց թեւադրուինք :

Հասնելու համար մեր նպատակին , կրնանք դիւրիւնն սկսիլ , ու Պաքոնի տուած հրահանգներուն հետեւիլ , մեր կարողութեանց համեմատ գործի ձեռնարկելով , դժուարէն չսկսելով անմիջապէս . Ամէն պարագայի մէջ , պէտք է օգտուել դիմումսք լաւ արամադրութեան վայր :

կեանքներէ եւ ի հարկին մեր կամքին դիմենք , այն զօրաւոր կամքին , որուն միջոցաւ միայն կրնանք ամէն բանի յաղթել :

« Կէս քուն կէս արթուն եղողներուն կը նմանէի , կ'ըսէ Սուրբ Ստեփանոս , բայց որոնք քունէն յարթուած » կը մտախնայ նորէն Անշուշտ ամէն առողջ մարդ արթնութիւնը քունէն կը նախընտրէ . եւ սակայն ոչինչ աւելի դժուար է քան մեր անդամներուն ծուլութիւնը թօթափել . եւ յաճախ մեր կամքին հակառակ՝ մեր քունին անուշութենէն կը նուաճուինք , թէպէտ արթննալու ժամը հասած ըլլայ : Հոն կը մնայի նախկին սիրունիներու խաբուսիկ հաճոյքներէն ու յիմար ունայնութիւններէն բռնուած , որոնք կարծես մարմնոյս հագուստները կը թօթվէին ու կը փափայլին՝ մեզի կը ձգեն՝ սեթեմէ կողմէն կը փափաքէի եւ համոզուած էի , միւսէն շլթալուած ու հրապուրուած էի . . . Միայն սա հանգարտ ու թուլցած պատասխանը կուտայի՝ քիչ մը ետքը , քիչ մը ետքը , սպասեցէք քիչ մը : Բայց այս « քիչ մը ետք » երբ վերջ չունէին , ու այդ « քիչ մը սպասեցէք » յաւիտենական կ'երկնասար : Ո՛հ , ո՛րքան խեղճ եմ : Ո՛վ պիտի ազատէ զիս այս մահու մարմնէն » կամըր :

ՏՐ. ՊՅՈՍ ՔՕԼՈՒԵԱՆ



ՀԱՅՐԵՆԻ ԵՐԳԵՐ

Մեր հայրենի տրնակէն շատ քիչ հեռու Արեւծագի կողմը դաժան վայրենի՝ Ուրկէ լուսինն իր լըրման մէջ կը ծընի , Գօտի մ'երկայն կայ վիթխարի լեռներու Մեր հայրենի տրնակին մօտ , քիչ հեռու :

Հո՞ն այդ լեռանց վըրայ երեք՝ տարփառանջ թերթ ու կոկոն , բողբոջ , տերեւ չէ սիրած , Այգիներէն գատ , այն ցիրցան տըխրայած Սօսախնով դոր կը շարժէ մեծաբանջ , Հո՞ն այդ լեռանց մըռայլ տըղան ցաւատանջ :

Հոն հինաւուրց ծունկի իջած սար մը կայ , Սիրտը ոսկոր , կուրծքն ալ չիրիմ ցան ու ցիր . Դըրած զըլուին՝ հորիզոնին լայն անձիբ , Հին օրերու լեռներուն մէջ մեր հըրկայ՝ Ծունկի իջած՝ կողը փուշեր՝ սար մը կայ :

Գիշերներ՝ կան , Աշնան մաղձոտ գիշերներ , Ուր ոչ լուսին , ոչ ալ շողեր զողզողուն . Դամիները ցաւած կուլան լոկ անքուն Ու ձորերը կ'արձագանգեն լեռնէ լեռ՝ Գիշերներուն , Աշնան մաղձոտ գիշերներ :

Կը վախնամ թէ մեռելներն են որ կուլան Երբ կը տեսնեն մեր ճըրագներն ընդ աղօտ , Ու ծանր հողին խորունկներէն խուլ աղօթ՝ Մ'ուղղելէ վերջ անկարեկիր Բընութեան՝ Մեռելները , հըրկայ ձերեր , ա՛լ կուլան :

Հովին մէջէն , աշնան մէջէն դալկահար , Ոգրի ձայն մը , հոգոյ երգ մը կը լըսեմ , Հըծծիւններու խրդուկ տըրտունջ մը նըսեմ՝ Որ անցնելով տարիներէն անդադար , Հովին , Աշնան մէջէն կուգայ դալկահար :

Ու կը մարի լեռներուն մէջ վաղելով Հոգին արխուր մեռելներուն՝ հովը հէք՝ Աւջին ձըգած պաղ տերեւները բեկբեկ Այգիներուն մէկիկ մէկիկ լալիւնով՝ Որ կ'անհետին լեռներու մէջ վաղելով :

Մեր հայրենի տրնակէն շատ քիչ հեռու՝ Արեւծագի կողմը դաժան վայրենի , Ուրկէ լուսինն իր լըրման մէջ կը ծընի , Գօտի մ'երկայն կայ վիթխարի լեռներու , Մեր հայրենի տրնակին մօտ , քիչ հեռու :

ՀՐԱԶ



ՄՏԱԽՈՐԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԷՆ

Բիւլիս Եր Ծալան . — Սրէճան Մալաւս . —
ԱՆՈՆ ՏԻՆԱՐԱ

Յրանսա այս տարի իր ազնուագոյն զաւկըներէն երկուքը կորանցուց , Բիւլիս Եր Ծալանն ու Սթէֆան Մալաւսէն Յրանսական մըտքին այս երկու մեծ լոյսերուն նուաղումը՝ մարդկութեան հորիզոնէն անհետացումն է երկու տիեզերական գեղեցկութիւններու : Եւ մեզի համար պարտք մըն է արձանագրել այդ սուգը , որուն մէջ ամենքս ալ մեր բաժինը ունինք :

Բիւլիս Եր Ծալան զաղափարի նկարչութեան ներկայացուցիչը եղաւ՝ այս վերջին քառորդ դարուն : Մինչդեռ , իրապաշտութեան